

NAGY ÉPÍTKEZÉSEK

A XX. század eleje a nagy építkezések kora Szabadkán. A Szabadkai Magyar Nép kör, Magyar Művelődési Központ, ahogy nevezték, a Délvidék legrégebb, folyamatosan működő kulturális magyar szervezete. 1871. október 15-én alakult Olvasó körként. 1872. január 20-án történt a hivatalos bejegyzése. Jelenleg a Nép kör fesztiválok, előadások, hangversenyek, irodalmi és társas estek, vetélkedők színhelye, de más kulturális rendezvényeknek is otthont ad. Az Osztrák–Magyar Monarchiában a magyar ifúságnak itt volt lehetősége találkozni, anyanyelvén művelődni, szórakozni.

A Színház épülete régi képeslapon

Színházunk a Kárpát-medence nyolcadik legrégebbi színháza. 1854-ben épült az első épület, eleve magyar nyelvű színtársulat részére. Itt kezdett Blaha Lujza és későbbi más nagynevű színészek. 1915-ben leégett, csak a homlokzata maradt meg. 1926-ban építik újjá. Először moziterem lesz. 1945 októberében alakul színházzá hivatalosan mint a régió első állandó magyar nyelvű társulatának otthona. Amikor először vittek el színházba, a terem annyira elbűvölt, hogy többet néztem a páholyokat, a bársonyszékeket és a csodálatos mennyezeti, ragyogó, hatalmas csillárt, mint az előadást. Sajnáltam, amikor a teremben kialudtak a fények. A magyarságnak több volt a színház mint egy kulturális létesítmény. Lehetőséget nyújtott baráti találkozókra, aktuális témák megvitatására. Az első igazgatója Laták István. Az első itt tartott bemutató Balázs Béla Boszorkánytánc című műve volt. A színház összehozta az embereket, különösen a háború után.

A fiáker is látványossága volt Szabadkának. Látványosak voltak az esküvők. A kocsis ostora, a lovak fel voltak szalagozva, az ülés pereme felvirágozva. A kocsis ünnepi ruhában ült a bakon. Sokkal mutatósabb volt, mint a mai dudáló autók. Hétköznapokon a fiákerek a vasútállomás előtt álltak, várva az utasokat. Bécs ma is büszke a fiákerjaira, amelyek a turistákat viszik az osztrák főváros látványosságait megtekinteni.

A Szabadkai Községi Főgimnáziumban 1861-ben kezdődött a tanítás, amikor az 1747-ben alapított iskola megnyitotta a felső osztályokat. 1860-ig ferences papok tanítottak, majd

A gimnázium épülete

A Kosztolányi Dezső-emléktábla

ettől kezdve egyetemet végzett tanárok veszik át helyüket, a hitoktatás kivételével. A XIX. század végéig a ferencesek kolostora, vagyis a Városháza melletti raktárépület ad otthont a gimnáziumnak.

Az iskola magyar nyelvű volt. Itt indul Kosztolányi Dezső, Csáth Géza és Munk Artúr irodalmi pályája. 1899-ben felépül a Raichle Ferenc által tervezett, az iskolának ma is helyet adó épület. 1919. augusztus 30-án a városi tanács megszüntette az önálló magyar gimnáziumot.

A legismertebb igazgatója Kosztolányi Dezső édesapja, Kosztolányi Árpád volt, aki 1901-től 1919-ig irányította az iskolát.

Különös szépséggel bírnak a központban ebben az időben egymás után épült luxus-épületek. Ilyen a Raichle Ferenc által tervezett Nicsin-palota. Milivoje Nicsin 1893-ban építtette. Mindegyik palota a magyar szecesszió

jeleit viseli magán. Léteztek bérpaloták mint amilyen a Prokes-féle bérpalota. Különös szépségű Raichle Ferenc saját részére tervezett palotája a ma róla elnevezett parkkal szemben. Ma a Képzőművészeti Találkozóknak ad helyet.

Egyre több villa épült Pali-son is. 1918-ban a fejlődés megszakadt.

A Szabadkai Zeneiskolát 1868-ban alapították. 1914-ig a gimnáziumban kapott egy termet, ahol csak éneket, hegedűt és csellót tanítottak. Első igazgatója a gimnázium igazgatója. 1882. október elsejétől haláláig Gaál Ferenc áll az intézmény élén. 1912-ben az akkori Eötvös utcában épült bérház tetejére emeletet húztak. Ez lesz később, egészen napjainkig, a Zenede épülete. 1907-től 1919-ig Lányi Ernő az igazgatója. Ekkor nyugdíjaztatását kéri. (Elhunyt 1923-ban, a Bajai úti Temetőben van eltemetve, Szabadkán.)

A mai Városi Könyvtár Nemzeti Kaszinónak épült 1895-től 1897-ig, neobarokk stílusban, Raichle J. Ferenc terve alapján. Iványi István főgimnáziumi tanár 1875-ben érkezik Szabadkára. Ő lesz a város monográfusa. Ő veti meg a mai könyvtár alapjait 1890-ben

A valamikor Űri kaszinó ma a Városi Könyvtár otthona

Raichle-palota

Szabadkán, Könyvtár és Múzeum néven. 1894-ben a minisztérium elfogadta az Iványi által 1890-ben megfogalmazott alapszabályokat. 1948-ban a múzeumi anyag leválasztása után megalakult a Városi Múzeum. Innen kezdve beszélhetünk Városi Könyvtárról és Városi Múzeumról. A könyvtár 1953-ban költözött be mai otthonába, a valamikori Nemzeti Kaszinó épületébe.

A Zsinagóga Komor Marcell és Jakab Dezső

A szabadkai Zsinagóga

pározott, birkózott, autó- és motorkerékpárversenyeken vett részt, majd repüléssel is foglalkozott. 1896-ban egy Pécsen rendezett nemzetközi kerékpárversenyen 2. helyezett. 1910-ben első a 25 km-es távon. Párizsban megismerkedik a repülés úttörőivel, és a repülés gondolata annyira lelkesíti, hogy maga is egy sportrepülő gyártásába kezd. 1910. október 16-án sikeresen felszáll repülőjével, és 3 km-t meg is tesz. Emlékét szobor őrzi Szabadka központjában.

Szabadka büszkesége volt Vermes Lajos is, aki 1891-ben Palicson megrendezte a Kis Olimpiai Játékokat, amely atlétikából, úszásból, kerékpározásból és vitorlázásból állt. Ismert sportolóként ő maga is részt vett a megmérettetésen.

Hozzájuk hasonló hírnévre tett szert Lifka Sándor, a Monarchia első mozgóképszínházának alapítója. A század elején telepszik le Szabadkán. A filmezés úttörőjének tartják. 1910-ben megnyitotta az első állandó mozgóképszínházat. A Bajai úti Temetőben van eltemetve, Szabadkán.

terve alapján épült, ugyancsak a magyar szecesszió stílusában, a Zsidó, majd később Erdő nevet viselő utcában. Az első zsinagóga 1838-ban épült, 1850-ben a homlokzati részen kibővítették.

Az üvegeablakok Róth Miksa műhelyében készültek. A zsinagógát 1902 szeptemberében, a zsidó nagyünnepek alkalmával adták át. Az 1900-as századfordulón Szabadkán 3400 izraelita élt.

Nem szabad megfeledkezni az Európa-szerte ismert szabadkaiakról sem.

Ivan Sarić (Szárits János) 1876-ban született Szabadkán. Bunyevác származású, sokrétű sportoló volt. Meghatározó alakja a szabadkai sportéletnek. Kerék-

Az Ivan Sarićnak állított emlékmű

Napjainkban sok minden hiányzik, ami az én gyerekkoromban még megvolt. Így a Bata cipőüzlet sarkáról Pali bácsi, a cipőtisztító. Az utcasarkokról a kerek-, a tanyavilágból a gémeskutak. Aratás után a határban a cséplésre váró búzakévekúpok, a cséplőgépek zakatolása, a szüretelők vidám éneke a szőlőkertekben. A puttynyos incselkedése a lányokkal, akik a kosarat üritették, hogy újabb, szőlővel megrakott kosárral térjenek vissza. Mindenki várta a késő délutáni étkezést, ami rendszerint gulyás volt. Végül a gazda telerakta a szedők kosarát szőlővel. A préselők dolgoztak, folyt az édes must. Lehetett kóstolni.

Nem múlt el vasárnap séta nélkül a korzón, nagymise után. Ott kész divatbemutató volt. A hölgyek nem jártak kalap nélkül. A kalaphoz elegáns ruha tartozott. A bunyevác népviselet is szép volt. A férfiakon csillogtak a csizmák, a nőkön ragyogtak a szebbnél szebb brokát ruhák. Sokan, a korzón, séta közben látták meg egymást először, és később komoly kapcsolat lett belőle – mesélték a szüleim. Örültem, ha az unokanővérem néha magával vitt korzózni.

Gyerekkoromban a városban még csak néhány taxi volt. Fogatos járművel közlekedtek a siető vagy gyalogolni rest emberek. Nagypapámnak volt egy sárga, politürozott, kétkerekű úgynevezett bricskája. A városba azzal jártunk.

Milyenek lehettek az utcák, ha olyan sok fogatos jármű közlekedett, kérdezik a fiatalok. Sokkal tisztábbak voltak, mint jelenünkben. Két utcaseprő tartott karban egy-egy kiszabott útszakaszt, lapáttal, vesszőseprűvel és egy kétkerekű kocsival felszerelve. Gondosan összegyűjtöttek minden szemetet. Nem volt szokás a szemetet eldobálni. Szerencsére még nem voltak műanyag csomagolások.

A külvárosban jó időben munka után az emberek kiültek az utcára. A férfiak a fűvön kártyáztak. Az idősebb asszonyok összejártak, és valamelyikük háza előtt leültek beszélgetni, kézimunkázni. Sok ház előtt ácsolt kispad állt. A járdát felloccsolták, mielőtt kiültek. A házakat minden évben meszelték. Ez hozzátartozott Szabadka külvárosi hangulatához.

Ma magam sem értem, hogy volt idejük az asszonyoknak a sok munkán kívül bármire is. Fateknőben mostak, tüzelős tűzhelyen főztek, tehát a mai technika előnyeit nem élvezték, mégis, úgy érzem, nyugodtabb hangulat uralkodott a családokban, mint napjainkban.

A város minden bejáratánál vámház állt. Ma is van még kettő belőlük. Egyik a Zentai út végén, a másik a Majsai út elején. Minden mezőgazdasági terméket, amit a városba szállítottak, megvámoltak. Érték szerint vetették ki a vámot. Az emberek találékonyásával nem tudtak lépést tartani. Nagymamám a gyümölcsösből, ahol a pálinkafőzőjük volt, a bő szoknyája alatt hordta be a párlatot húszliteres demizsonban, a koci ülésén elhelyezkedve. A fináncok, ahogy az ellenőröket nevezték, ellenőrizték a cefrét, a pálinka alapanyagát. Kiszámolták, mennyit kell abból kifőzni. Ezt a városházán be kellett jelenteni, valamint azt, hogy hány liter pálinka lett belőle.

Avilai Nagy Szent Terez Székesegyház